

Antim Ivireanu

O figură enigmatică, în preajma legendei, este aceea a lui Antim, care, în amintirea locului său de obârșie, și-a mai spus și Ivireanul. Născut, așadar, în Iviria, vechea denumire a Gruziei. Descins în Tara Românească, Andrei (pe numele său de mirean) s-a integrat până într-atât noii ambianțe, încât unii au presupus fie că se trăgea dintr-o familie de emigranți români pripășiți în regiunea Azovului, fie că venise la noi încă din copilărie, pribegind o vreme prin Moldova.

În lucrarea “Câteva ore la Snagov”, A.I. Odobescu îl socotea a fi un călugăr român din mănăstirea Ivir, de la muntele Athos. Florentinul Del Chiaro, secretarul lui Constantin Brâncoveanu, știa despre Antim că ar fi provenit dintr-o familie înstărită și că, printr-o tristă întorsătură a soartei, ajunsese rob la turci. De captivitatea adolescentului ivrean, N. Iorga se îndoiește, sub cuvânt că nici un război nu bântuia pe atunci în ținuturile Caucazului. Dar Al. Piru afirmă, ca și când ar deține dovezi peremptorii, că raptul s-a produs când Andrei, fiul lui Ioan și a-l Mariei (nume care nu prea au rezonanță gruzină, vor fi fost românizate de Antim în testamentul său), avea 16 ani.

Nici despre anul nașterii nu se pot face decât aprecieri ca: 1650 sau 1660. Din robia otomană va fi răscumpărat de Patriarhia ecumenică din Constantinopol sau, după alte ipoteze de alți georgieni de prin Peninsula Balcanică. La Academia Patriarhiei ortodoxe, profesor de filosofie era Ilie Miniati, și printre cei ce l-au audiat se numără și Dimitrie Cantemir. Printre atâtea necunoscute înzestrarea generală a acestui “om de multe arte”, definea N. Iorga, stă înafara oricărei îndoieli și poate că tocmai talentele lui puțin obișnuite să-I fi înlesnit eliberarea, iar mai târziu sub patronaj brâncovenesc, o ascensiune, prea sfidătoare pentru vitregia vremurilor de atunci, pentru ca totul să nu se sfârșească tragic. O înălțare și o prăbușire, s-ar spune, de personaj shakespearian, dacă vicisitudinile unei istorii zbuciumate n-ar fi pus la cale și în țările române cu o stăruință funestră, acelaș scenariu sângeros, decapitarea lui Brâncoveanu și acelor 4 feciori ai lui Barbarie care a cutremurat lumea

creștină și chiar turcimea, sugrumarea voievodului Ștefan Cantacuzino, a stoinicului Constantin Cantacuzino, etc.

Ca monarh sau ca simplu mirean (cei mai mulți biografi înclină să credă că s-a călugărit în țară, nu la Constantinopol), Andrei (Antim) sosește în răstimpul dintre 1688 (la 9 noiembrie se înscăunează Brâncoveanu) și 1690. “Eu, aici în țară, n-am venit de voia mea, nici de vre-o sărăcie sau lipsă, nici mănăstirea Sneagovului o am luat-o cu de-a sila”, avea să amintească el domnitorului.

“Mai mult chiar decât Constantinopolul Țara Românească era atunci centrul ortodoxismului, rezistența sigură și iubită a prelațiilor”, afirmă N. Iorga în Istoria literaturii române din secolul al-XVIII-lea. La București sau la Târgoviște se respira mai în voie decât la Stambul, unde Coranul și Padișahul ridicau fel de fel de opreliști, tiparnița de pildă, era socotită o născocire ghiaură, o blestemată vrăjitorie. Pe pământul țării românești între Carpați și Dunăre, armele tac și muzele au mai multă căutare.

În Valahia, în această perioadă este un climat favorabil, în care școala (academia domnească din chiliile Mănăstirii Sf. Sava, școala domnească de “slovenie” de la biserica Sf. Ghiorghie-Vechi, școala de la Colțea, înființată de Matei Cantacuzino), slujită de profesori iluștrii (Sevastos Kimenitul, Ioan Comnea, Gheorghe Maiota, Panaiot Sinopeus, Gh. Trapezundiul, Maxim Peloponezianul), intră pe un mal neted ceea ce stimulează odată mai mult o activitate tipografică până atunci discontinuă.

La București funcționa o tipografie înființată în 1678 de mitropolitul Varlaam al Țării Românești, unde în 1688 iese de sub tipar Biblia tălmăcită, printre alții de frații Radu și Șerban Grecianu. Până în toamna anului 1691, 8 cărți fuseseră imprimate. Aici începe să lucreze smeritul între ieromonarhi Antim. Că a deprins rosturile meseriei la Constantinopol sau în țară, pe lângă Mitrofani, fostul episcop de Huși, nu se prea știe, iar opiniile sunt împărțite. În orice caz, este mai puțin probabil că ar fi ucenicit la Buzău și cu atât mai hazardate sunt presupunerile despre Moscova sau Kiev, ori Veneția. Logic pare că Brâncoveanu să fi adus în țară un tânăr despre a cărui pricepere în arta tipografică începuse să se vorbească. S-ar putea ca acest fapt să fi fost real și ca Andrei din Ivir să se fi instruit încă de la Tiflis (Tbilisi), unde sub regele Arcil funcționase o tipografie utilată la Amsterdam. Obscurantismul Porții interzicea drastic asemenea activități pentru islamism subversive. Poate, totuși la București? În biografia lui Antim cu trena ei de incertitudini încă o dilemă...

până și autenticitatea chipului săupictat în pronausul Mănăstirii Govora, ca și la Strehaia și Fedeleșoiu, nu e fără dubii.

Desăvârșit în toate meșteșugurile, î-l măgulea, în cunoștință de cauză nemeșul Mihail Iștvanovici, discipolul său cel mai destoinic. Un profil renascentist s-ar spune arhipăstorului Ungrovlahiei. I se dusese vestea ca sculptor și xilograf, zugrav de biserici, caligraf și miniaturist, topograf (I se datorește prima schiță topografică realizată în Țara Românească, a moșiei Negovan, în 1696), în fine orator ecleziastic. Legenda îl însoțește pe acest “degno e virtuoso arcivescovo” încă din timpul vieții. Însăși Patriarhia ecumenică, la înscăunarea Ivireanului, îl omagia ca pe un bărbat de cinste și evlavios, și împodobit cu virtuțile ce se potrivesc cu vrednicia arhierescă. Timpul a mai remodelat contururile acestei strălucitoare efigii, limpezind totodată personalitatea artistului. Dacă nu Antim a fost acela care a zugrăvit capela bisericii din Râmnic și nu el a migălit medalioanele din Chipurile Vechiului și Noului Testament, dacă numai tradiția susține că ar fi sculptat ușa de ștejar de la intrarea Mănăstirii Tuturor Sfinților pe care a ctitorit-o, îi rămân tipografului și oratorului, deloc străin de alte măiestrii suficiente merite care să-i adeverească renumele.

Aptitudinile lui, între care cele de poliglot, adică știa gruzina, greaca, mai puțin turca și poate araba, învață uimitor de repede slavona și româna ceea ce îi înlesnește ascensiunea în ierarhia bisericească. “Cel mai mic între ieromonarhii” de la Tipografia Mitropoliei (care se va numi Domnească, având în frunte de la 10 iunie 1691 pe Antim) care ajunge curând egumen la Mănăstirea Snagov la 2 mai 1696 – 21 mai 1704; din 1701 lucra însă din nou la tipografia domnească. Mai târziu ajunge episcop de Râmnic la 7 martie 1705 – 27 ianuarie 1709, pentru a fi înălțat pe 28 ianuarie 1708 în spena arhieriei, înscăunarea având loc la 22 februarie. “Mitropolia n-am luat-o cu sila, nici cu mite, nici cu rugăciuni”, avea să-i scrie el lui Brâncoveanu, când relațiile lor se crispează. S-au înțeles bine un timp, domnitorul care era un cuget evlavios și vlădica, dar nu se potriveau la fire și din motive ce nu țin numai de psihologie, era de așteptat o neînțelegeră între ei. Antim purtând în suflet trauma unei adolescențe urgisite și ostilitatea nelecuită față de cei care-i asupreau Georgia natală, nu are tactul și clarviziunea voievodului care, recurge la eschive precaute și tactici furtive pentru a păstra integritatea unei țări amenințate de trei imperii trufașe și tentaculare. Faptul că Brâncoveanu, în ciuda angajamentelor lui militare, ezită să-și trimită oștile în lumpta de la Stăniilești din 1711, încheiată nefericit pentru țarul Petru I, cu care se aliase Cantemir, nu-l satisface pe voievod. Astfel prompt și cu eleganță Vodă îi cere grabnic demisia lui Antim,

datorită numeroaselor vinovății ce i-au fost puse în cârcă pe nedrept, să facă astfel paretisis pentru a nu fi nevoit să ceară patriarhiei caterisirea. Antim Ivireanul se apără în două scrisori către domn, una din 13 ianuarie și una din 3 februarie 1712, cu irezistibilă elocință și un apel sentimental: “Nu mă lăsa să es obidit și cu lacrămile pe obraz”, și neaștelegerea se aplanează însă încrederea între cei doi se frânge. Insinuările care îl vizau pe Antim nu erau lipsite de orice temeii, dar în esență el avea dreptate, de vină erau “întâmplările vremii”.

Un alt conflict care are în Antim Ivireanu un protagonist de o demnitate impunătoare, a fost acela cu Hrisant Notara, patriarhul Ierusalimului ale cărui ingerințe ale treburile bisericii ortodoxe române sunt contrate într-o argumentație strânsă, tăioasă cu nuanțe de sarcasm. “Și mai de răs este să zici că se găsesc în Ungrovlahia mănăstiri supuse patriarhului de la Ierusalim, sau altui patriarh ... fiindcă nici n-au fost vreodată, nici nu vor fi în Ungrovlahia mănăstiri supuse vreunui patriarh dintr-o eparhie străină, și toate acestea se află sub cârmuirea noastră”. Niciodată, spune Iorga, unui patriarh nu i s-a vorbit de un mitropolit român în această formă. “Este una din cele mai splendide piese ale rezistenței pe care Biserica noastră a opus-o tuturor încercărilor”. Străinul (Antim) s-a indentificat demult cu interesele patriei adoptive. El este un “perfect asimilat”. După sfârșitul de coșmar a-l lui Brâncoveanu, acuzat de înțelegere cu puterile creștine, deci de hainie față de împărăția otomană, domnia lui Ștefan Cantacuzino (1714 – 1716) fu prielnică lui Antim Ivireanul, atașat dintotdeauna partidei cantacuzinești, amestecată în disgrațierea lui Brâncoveanu. Însă după numai doi ani, ambițiosul nepot a-l stoinicului, cădea și el, cădeau împreună capriciilor sinistre ale porții. Turcii nu mai aveau încredere în boierimea pământeană.

Cu Nicolae Mavrocordat în Țara Românească începe epoca fanariotă. Antim nu are cum bănuie ce va urma și face imprudențe care îi hotărăsc viața. Acest mavrocordat pe cât de erudit, pe atât de impulsiv și crud, nu va pregeta să se descotorosească de un personaj incomod, căruia până la urmă politica i-a fost fatală. Un incident oarecare precipită evenimentele. Însăpăimântat Mavrocordat fuge spre Dunăre căutând un sprijin la raialele de pe acolo. Antim nunumai că nu-l urmează, numai decât până în satul Daia, dar dacă relatarea lui Mitofan Grigoraș, cronicarul este adevărată, mitropolitul îi declară acestui domnitor pe care nu-l iubește că de acum înainte Mavrocordat (omul turcilor) și Țara Românească nu mai au nimic comun. Încă odată Ivireanul s-a pripit. Totul fusese o alarmă falsă, un simplu foc de paie și Mavrocordat turbat de furie și cu gând de răzbunare, revine în București decis să pedepsească crunt pe răsvrățiți. Furiei lui îi cade jertfă, cum era de prevăzut și Antim Ivireanu

care supus unor greu de suportat umilințe se vede obligat prin amenințări și silnicii să renunțe la înaltul rang bisericesc. Gramata patriarhală și sinodală emisă în august 1716 îl inculpă pe răul Antim în ton cu tenebroasele procese ale inchiziției ca “Mag și participator la multe alte crime”. Ivireanul este osândit în deosebi pentru faptul că ar fi împins la revoluție și răscoală, ceea ce nu face decât să-i pună în lumină patriotismul. Era o samavolnicie. Actul de caterisire nu întrunea condițiile legiuite, fiind cu o formulare juritică, lovit de nulitate. Aceste înșcenări dezonorante îi urmează o alta, condamnarea al surghiun, îi mănăstirea Sf. Ecaterina din Sinai. Către sfârșitul lui septembrie 1716, turcii din escortă conduși de proclatul mehmendar Colfescu, îlucid pe nefericitul surghiunit, asvârlindu-i trupul măcelărit în râul Tundja, un afluent al Mariței. Ca și tinerețea lui învăluită în neguri, moartea lui Antim se înfășoară, ca într-un giulgiu, într-o taină întunecată. Del Chiaro informează că omorul s-ar fi petrecut la Galiopole, lângă Dulcia. D. Fotino și Odobescu nu se îndoiau că rămășițele celui asasinat au fost aruncate în Dunăre. O relatare în grecește întocmită în 1637 de N. Cușaclăul, indică Snagovul ca decor al tragediei. S-a făcut și supoziția că sângheroasa crimă a avut loc, potrivit știrilor dintr-un obscur Diario d’Ungheria, nu altundeva decât la curtea, unde neânduplecatul Mavrocordat l-ar fi dat pierzării pe fostul său mitropolit, de față cu egumenii unor mănăstiri din țară. Alți cercetători sunt de părere că râul Tundja a fost să fie locul de veci al lui Antim, căruia i s-a hărăzit moarte de martir.

A fost un luptător pentru creștinătate și a murit ca mucenic al creștinătății. În 1916 s-a propus canonizarea, iar în 1966 s-a obținut reabilitarea lui Antim Ivireanu.

Parcă presimțindu-și sfârșitul, la 24 aprilie 1713, mitropolitul chibzuind și la soarta ctitoriei sale, dictează preotului Nicola o serie de importante *Învățăături pentru așezământul cinstitei Mănăstiri a Tuturor Sfinților*. Este un fel de testament, completat la 15 martie 1716. Pe lângă alte dispoziții privind așezarea sfântului locaș și “rânduiala milelor ce s-au hotărât să se facă peste an la săraci și la lipsiți ... și cele pentru învățătura copiilor și pentru vivliotică”. Prevăzătorul ctitor insistă mai presus de orice să nu fie mănăstirea supusă, să fie “slobodă, nesupusă și nestăpânită nici de domnul țării, nici de arhiereul care va fi după vreme, nici de vreunul din boieri”. Spiritul de independență al lui Antim transpare în semeția lui mai limpede ca oricând. Planurile edificiului împodobit în stilul brâncovenesc vor fi fost desenate de mitropolitul însuși. Deasupra ușii grele de stejar dăltuită poate de Antim, străjuiește cioplită-n piatră emblema Ivireanului (un melc sub razele unei stele, într-o cunună de laur, cu alegorismul ei pluriinterpretabil). Mănăstirea Tuturor Sfinților se va numi biserica Antim.

Aceasta adăpostea o tipografie cu litere grecești și românești, de unde și porunca mitropolitului “să aibă datorie tipograful să învețe meșteșugul tipografiei, unul după altul pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară”.

A fost în afara artei oratoriei, vocația lui Antim, manifestată de-a lungul unui pătrar de veac. La București (1691 – 1694, 1701 – 1705, 1715 – 1716), Snagov (1696 – 1701), Râmnic (1705 – 1707), Târgoviște (1709 – 1715), la Dumineca Tuturor Sfinților (1716) a scos el însuși și a supravegheat apariția a 64 de cărți. Dintre acestea 38 sunt lucrate mâna sa, ornate cu arabescuri, flori stilizate, viniere grațioase, gravuri în lemn, din care unele desigur îi aparțin. Sunt 30 de scrieri în grecește, 24 în românește, prima fiind *Psaltirea* (1694), una în slavonă, 5 slavo – române, 2 greco – arabe, una greco – română, una în grecește, slavonește și românește. S-a mai semnalat un Acatist a-l Maicii Domnului (Snagov, 1898). Patru lucrări (Chipurile Vechiului și Noului Testament, *Învățătură* prescurt pentru taina pocăinții, *Învățătură* bisericească, *Capete de poruncă*), îl au ca autor pe Antim. La 10 a adăugat prefete sau scrisori dedicatorii, la 5 precum Dosoftei, a compus versuri la Stemă, încercându-și pana în stihuri emblematice, iar 6 cărțuții le-a tradus din grecește (*Molitvenic* 1706, *Octoih* 1712, *Liturghier* 1713, *Pilde filosoferi* 1713, *Catavasier* 1714, *Ceaslov* 1715). În acest deloc restrâns repertoriu o podere deosebită o rețin cărțile de apărare a ortodoxiei implicând subtile dezbateri teologice: *Manual despre câteva nedumeniri și dezlegări* 1697 de Ioan Cariofil, *Mărturisirea ortodoxă* 1699, *Carte sau lumină* 1699 de Maxim Peloponezianul, *Eortologhion* 1701 și *Învățătură dogmatică* 1703 de Sevastos Chimenitul, *Tomul bucuriei* 1705 de Fotic, *Panoplia dogmatică* 1710 de Alexie Comnen.

Antim însuși în prefete și dedicații glosează pe marginea unor cărți tipărite.

Cu privilegiul său charismatic, Antim Ivireanul cel mai de seamă orator bisericesc la noi a dat prin didahiile sale străluciri literare elocvenței sacre.

Cls a-X-a B